

Växter i våra ritualer och minnen

Traditionellt sett har många växter tagit stor plats vid dödens olika faser och ritualer. Idag är det ett språk som nästan är bortglömt. Växtkraften och det vackra kan hålla minnet av en älskad person levande och har också en förmåga att trösta. En trädgård kan fungera som en minneslund, kanske med en särskild plats för en särskild person.

Röllika

Malört

Mistel

Fläder

Lavendel

Persilja

Kungsljus

Ritualskapare, hjälpare, tröstare och förklarare

Död eller kärlek, skydd eller hot och. Genom tiderna har olika växter tagit stor plats vid dödens olika faser. Memento möter författaren och "hobby-etnobotanisten" Elin Unnes för att prata om växternas symbolik i samband med döden.

Från början var Elin Unnes kategoriskt ointresserad av allt som inte gick att äta. Hon var nästan föraktfull inför blommorna som växte på kolonilotten som hon hade övertagit.

– De tog ju bara upp plats! Sedan lärde jag mig att det gick att äta dem också. Och de jättefarliga växterna är de mest intressanta. Växter har traditionellt sett tagit mycket stor plats i människors liv, för att skapa koppling till årstiderna och till de händelser som vi går igenom. Det finns en växt för varje tillfälle.

Som när någon ligger för döden. Då finns det sätt att försöka underlät-

FOTO: MAJA FORSSLUND

Elin Unnes

ta övergången till nästa värld. Här kan basilika, gråbo och malört hjälpa till eftersom de är antiseptiska. De anses alltså renande både fysiskt och and-

ligt, och kan försöka minska det inte så trevliga bagage du bär med dig så att resan blir lättare.

Därefter hjälper cypress, kungsljus, polejmynta och lavendel till när vi ska tvätta en avliden kropp.

– De här växterna symboliserar renhet och sömn. Framförallt lavendel, där själva namnet kommer av latinets lavo, tvätta, och vars blommor har använts för att främja sömn, även hos de levande. Att beströ en avliden med lavendel är ett fint sätt att både få kroppen att lukta gott och att ordna till en lång, god sömn, säger Elin Unnes.

ta övergången till nästa värld. Här kan basilika, gråbo och malört hjälpa till eftersom de är antiseptiska. De anses alltså renande både fysiskt och and-

Polejmynta är mer aromatisk än andra myntor, och har traditionellt sett använts både för att hålla skadedjur borta och för att se till att kroppen inte hålls kvar av onda krafter. Man placerade också gärna sandelträ och fläderblom inuti kistan som följeslagare, för de starka dofterna. Elin Unnes menar att vi ska vara försiktiga med vad doftminnen gör med oss. Det här är dofter som lever kvar.

– Moa Martinson skriver i en av sina böcker att hon ända sedan barndomen avskytt doften av gulmåra, för att den användes så flitigt vid begravningar. Varje sommar fylldes luften av gulmårans bedövande doft, och allt hon kunde tänka på var döden.

Jag berättar att min mamma mindes samma sak med enbär och enbuskar. På Öland fanns inga granar, så när hennes äldre döda släktingar skulle ligga på lit de parade var rummet fyllt av enris som alla trampade på. Den doften förknippade hon med död hela livet.

Järnek

Basilika

Älgört

Blåklocka

Cypress

Polejmynta

Gulmåra

Gråbo

Renfana

Kärleksört

Vissa växter, till exempel renfana, användes så flitigt vid begravningar att dess frön spred sig över hela områden och växten blev till en invasiv art. Människor förknippade renfanan med döden och började på vissa håll avsky den. I Minnesota är det idag olagligt att använda renfana vid blomarrangemang. NCC, National Congressional Cemetery, hyrde vid något tillfälle till och med trettio getter för få hjälp att utrota renfanan.

Elin Unnes kan förstå att man uppskattade renfana vid begravningar.

– De här eternellväxterna, som kärleksört och röllika, de står upprätta trots att de dör. De står genom hela vintern, som små personer. De visar oss hur man kan gå från ett tillstånd till ett annat. Livskraften har lämnat dem, men de står ändå med samma raka hållning.

FLER VÄXTER ANVÄNDES vid begravningen. Björkbark tog man för att skriva små hälsningar på, blåklockor sattes både vid altaret och graven. Älgört användes redan på bronsåldern.

– Doften av älgört är så bedövande, den inbjuder till god sömn, säger Elin Unnes.

På tal om andra dofter som sätter sig: Annemarta Borgen beskriver i sin bok "Min örtagård" hur en gammelmorbror varje år övade sig på att dö med tre dagars gravöl. Han visste nämligen vilket datum han verkligen skulle dö på, menade han. Elin Unnes återberättar från boken hur släkten varje sommar hinkade enbärsöl, hirkum pirkum och malörtsbrännvin i två dygn. Den tredje dagen avslutades med att gammelmorbror gick ut och lade sig i sin likkista i ladan,

med bibeln med sig. När Annemarta Borgen var tretton år dog han till sist, precis på den dag han förutspått. Hon hittade honom liggandes i kistan när hon kom ut till ladan på morgonen. Samtidigt blåste det upp till storm, så ingen kunde lämna ön. Då hällde de allt överblivet malörtsbrännvin över honom så att han inte skulle börja lukta.

VAD SKA MAN PLANTERA vid graven för att hjälpa den döde? Traditionella växter är murgröna, den uppmuntrar till återfödelse. Kärleksört är också vanligt, men det kan vara vanskligt, för om kärleksörten inte tar sig är det ett tecken på att den döda är olycklig och inte kommer till ro.

– Om inte kärleksörten mår bra skulle jag plantera järnek där. Den öppnar porten till underjorden på ett kraftfullt sätt och har använts just för att hjälpa osaliga andar att hitta tillbaka till rätt sida. Murgröna, järnek och järnek är tre växter som samarbetar bra på kyrkogårdarna i Paris där de används flitigt, säger Elin Unne.

Lavendel hör också hemma vid graven, för att minnas den avlidne. Persilja ger tur i livet efter döden, rönn och idegran ger skydd. Vallmo bjuder den döde en god sömn. Om ett barn har dött är det bra att plantera vintergröna, violer och blåklockor.

– Violen, blåklockan och vintergrönan uppfattas som oskuldsfulla med sin blå himmelsfärg. Dessutom är vintergrönan en påminnelse om det som är evigt.

Om man sedan behöver söka kontakt med sina förfäder kan ringblomma, lagerblad, och dansk körvel vara bra hjälpmedel.

– Du kan också försöka med hjälp av en al, eller varför inte ett helt alkärr, där är kontakten med de dödas andar extra stark. Särskilt om det finns en liten vattenspegel. Och när du sedan avslutar kontakten kan du ta ett bad med salvia i. Salvia anses renande och visar var du sätter gränsen, vad du orkar med. Det är också en viktig ritual, att bada.

DET FINNS MILDA, söta örter att dricka thé på och dofta på när du har sorg, citronmeliss, som också kallas hjärtansfröjd, är den vänaste av dem. Men även mynta, timjan och rosmarin hjälper dig att minnas och tar dig genom sorgen.

I din trädgård hemma är det andra växter som bör planteras som minne: vallört är bra mot sorg, lavendel som minne, ek och rosor symboliserar också starka band till någon. Men pilträdet måste du plantera själv, innan du dör, om det ska kunna underlätta för dig efter döden säger Elin Unnes.

– Pilen vid en vattenspegel är en oerhört kraftfull symbol, i vattnet visar den både ett underjordiskt träd och ett överjordiskt träd. Dessutom, om vi alla planterade sälg och pil innan vi dör så skulle det finnas gott om pollineringsmöjligheter för humlor och bin. ■

MARIA KORPSKOG

Minnesplats i trädgården

Pis sition ped el explaci testorit velendi doloren tibus, te ma pel mi, sument quiae prat litatiur? Lenis eaquo essim coriorepelit aut omnihic temporest ist enti vid molorrovit, unt hiciatque voloreh enihilicimus aut alit eius ad maiosa sum desti con etur accuptate

JOUANITA TÖRNSTRÖM som är föreläsare och utbildare inom ämnet psykisk ohälsa/hälsa har gått igenom många svårigheter i livet. Att anlägga en minnesplats i trädgården blev ett sätt för henne att hantera den starka sorgen och längtan efter den kvinna som fungerat som mamma för henne under 19 år.

– Jag grät och grät och grät under tiden som minnesplatsen skapades men också när thujorna sattes. Jag kallar det för "My Guardian Angel" platsen. xxx älskade verkligen vår trädgård och året innan hon blev sjuk och avled gick vi båda runt här och myste och jag fick mycket beröm av henne och uppskattning för hur fint

hon tyckte jag hade gjort det. Det var sista gången jag såg henne i livet så det var en viktig del i sorgen att göra denna lugna och fridfulla minnesplats. Även om thujorna inte har vuxit till sig än så att det blir en grön vägg känner man ändå lugnet i den delen av trädgården. Bänken gjorde min man. Det var viktigt att det blev en hörnbänk. Jag fick en daglilja för några år sedan och planterade i en liten rabatt med andra växter på var baksida. När jag gjorde minnesplatsen grävde jag upp den och planterade den där. Och den frodas verkligen. ■

XXXXXXXXXXXXXXXXXX

GABRIELLA MATTSSON berättar att vid hennes föräldrahem på Åland finns en plats i trädgården för både hennes mamma och morfar.

– Där är deras urnor begravda med minnessaker i. Askan är strödd enligt deras önskemål. Pappa sitter varje dag hos mamma och pratar med henne och tänder ljus varje helg. Nu är det drygt ett år sedan hon dog.

Blommor och minne

Växter och blommor är minnen av människor vi känner eller har känt. Varje trädgård är därför faktiskt ett slags gravplats, eller snarare en minneslund, skriver författaren, poeten och journalisten Göran Greider.

När min mor begravdes en julieftermiddag i Coronans år la jag bredvid hennes urna i kapellet en solros. Jag skulle också ha kunnat lägga en enkel ringblomma eller en pelargonkvist. Hon var nämligen en märkligt glad människa. Döden tog hennes kropp vid 94 års ålder, men inte hennes själ. Och solros, ringblomma, pelargon förknippar jag med liv och ljus. Under ceremonin, där vi höll tal och en av bröderna (vi är fem bröder) sjöng, strömmade mer glädje än sorg genom lokalen. Solrosor och ringblommor fanns alltid på min mors och min fars sommarställe.

Blommor är minnen och band mellan vänner och släkt. Krukväxter i ett

hem kan ofta spåras tillbaka långt ner i tiden till en stickling från något syskon, en förälder, en god vän. På min veranda växer många begonior, en sort kommer från en stickling som togs en gång i Sara Lidmans hem. Jag tittar på den och minns en stor författare.

IBLAND NÄR JAG GÅR runt i min trädgård känns det som om jag har vänner och anhöriga med mig där jag går. Min döde far kliver fram till kaprifolen och ser begrundande på den: Nej, säger han, det är inte samma fart på den som på den vi hade vid verandafönstret. Sedan berättar han om kaprifolfjärilen som varma sommarkvällar kom brummande från fjärran.

Jag kan ställa mig under Säfstaholmsäppelträdet, det första äppelträd jag satte på gården i Dalarna. Jag satte det därför att det härstammar från min hemort, Vingåker. Där står urmodern kvar, stödd på käppar. Varför känner jag mig så nöjd över det trädet? För att

FOTO: JAN-ÅKE ERIKSSON

det ger mig rötter. Ur lövverket sorlar barndomsminnen.

Ibland ställer jag mig framför de två små stenarna intill ängen. Minnesstenar över två katter som vi älskade. Stenarna har vi lagt där, för att katterna brukade ligga där i ett snår och spana ut mot sommaren och mot de badkar där jag odlar bönor och ärtor. Just där kan jag ofta möta min farfar, död sedan ett halvsekel, som ständigt undrar varför jag inte odlar pumpor och tycker att mitt hallonland är för rörigt. Farfar tar med mig till sitt hallonland, och jag är plötsligt tio år gammal. Det gröna och blommande gör mig till barn och vuxen på en och samma gång.

EFTER DET GÅR JAG vidare nerför gången där valnötsträdet stora blad måste föras åt sidan: Det valnötsträdet heter Einar, efter den över nittio år gamle vän som en gång satte det åt mig.

Växter och blommor är minnen av människor vi känner eller har känt.

Varje trädgård är därför faktiskt ett slags gravplats, eller snarare en minneslund. Ibland bär blommorna också på blodiga, imperialistiska minnen: Dessa dahlior började sin resa hit efter att spanska conquistadorer erövrade Mexico. Hur många av våra vanligaste blommor, till exempel löjtnantshjärtat, kommer från västvärldens brutala öppnade av Kina på artonhundratalet? I spåren av kanonbåtarna anlände växtjägarna.

MEN DET ÄR OCKSÅ något mer: I varje blomma göms ett stort kollektivt minne. I många hundratusen år levde vi som nomader som i huvudsak livnärde oss på att samla växer och frön i det vilda – i en tid när endast det vilda existerade. Att skilja olika blad och blommor från varandra, sortera det ätliga från det oätliga, var en förutsättning för livet. Av överlevnadsskäl lutade vi oss över en blomma, liksom de apor vi är släkt med också gör. Jag tror att vi har kärleken till blommor i oss genetiskt, annars är vår civilisations besatthet av blommor oförklarlig. Över hundra miljoner rosor per år köper svenska folket och ännu fler tulpaner.

Åsynen av en vacker blomma försätter oss i ett drömskt tillstånd. I drömmen återvänder döda och vänner långt borta är plötsligt nära. Sedan flyger en humla in i smällglimmens blomkorg och jag, på mitt sextioförsta år, skratrar som ett barn åt att humlan nästan fastnar där. ■

GÖRAN GREIDER

Minneskransar i kyrkan

I Sjösås gamla kyrka, i Braås i Växjö kommun och i Drevs gamla kyrka i samma kommun hänger kransar och kronor. lades som dekoration på kistorna vid begravning, framförallt på barnkistor, kronform för flickor och vanliga kransar för pojkar. De följde inte med vid gravsättningen utan hängdes upp i kyrkan.

Grönt kulturarv

Under varumärket Grönt kulturarv® lanseras och saluförs växtmaterial som samlats in genom Programmet för odlad mångfald, Pom. Sortimentet består av frukt och bär, fröer, krukväxter, köksväxter, lökar och knölar, perenner, rosor, träd och buskar. Sorterna är odlade i Sverige före 1940, 1950 eller 1960 beroende på växtslag.

GRÖNT KULTURARV